

„FOI VOLANTE“

„Foi Volante“ este o bibliotecă de răspîndire, fără să fie o bibliotecă de popularizare. În această colecție Institutul de Editură „Viața Romînească“ va tipări operele celor mai însemnați scriitori romîni și străini.

Formatul volumelor fiind mic, opera scriitorilor tipăriți va fi selecționată. Se va alege numai ceiace este eminent, numai ceiace poate avea un interes deosebit pentru cititor.

Acest format redus va face cu puțință ca prețul fiecărui volum să fie destul de modest și deci suportabil în momentele acestea cînd, din cauza scumpetei generale, cărțile au ajuns la prețuri exorbitante.

Așadar prin colecția „Foi Volante“ Institutul de Editură „Viața Romînească“ pune la îndămină publicului o serie de opere scurte, bune și eftine.

Până acum au apărut:

Caragiale, Culegeri Postume

C. Dobrogeanu-Gherea, Poetul țărănimei (G. Coșbuc).

G. Galaction, Mustafa Efendi și Paița Maicii Domnului de Anatole France.

Mihail Sadoveanu În amintirea lui Creangă

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
București

Cota 118980

Inventar 779631

O excursie de

etc.

G. IBRĂILEANU

B79129

După războiu

— Cultură și literatură —

IAȘI

EDITURA „VIATA ROMINEASCA” S. A.

1921°

D 113

UNIVERSITY OF BUCURESTI
I 118980
779631

1

RC 288/11

RC 405/06

B.C.U. Bucuresti

C779631

PREFAȚA

Aceste notițe au fost scrise, acum doi ani, pentru o publicație literară săptăminală. De aici caracterul lor fragmentar, lipsa unui plan sistematic și unele reveniri, dacă nu chiar repetiri.

Cele câteva considerații privitoare la literatura de pură actualitate, datorită profanilor, au devenit inactuale. Acea literatură aproape a dispărut. Aceste considerații, cași unele constatări relative la seceta literară, care continuă încă, dar nu mai e așa de mare ca atunci, să se considere ca o consemnare a unui moment trecut al mișcării noastre literare—momentul imediat următor războiului.

În privința prevederilor, bazate pe logica istoriei literare, rămâne ca viitorul să le confirme sau nu.

Dacă este ceva excesiv în optimismul acestor prevederi, să se țină samă de faptul că ele au fost făcute sub impresia, atunci recentă, a împlinirii celor două mari idealuri ale noastre,—idealul național și idealul democratic,—adică într'un moment, când se putea spera totul.

Dar ne măgulim cu ideea că aceste prevederi nu sînt simple dorinți, ci concluzii juste, scoase din premise întemeiate pe învățămintele istoriei.

Inainte și după războiu

Orice literatură se învechește. Mai repede literatura socială, mai încet literatura psihologică. Literatura socială devine inactuală odată cu dispariția împrejurărilor pe care le zugrăvește. Literatura psihologică își pierde cu vremea din actualitate prin materialul în care sînt intrupate așa numitele sentimente „etern omenești” și, după perioade mari de vreme, chiar prin schimbarea sentimentelor „etern omenești”, care nu sînt „etern” în forma, în conținutul lor și mai ales în manifestările lor externe.

Și dacă literatura „pur” psihologică se învechește și ea cu vremea, prin partea ei socială și prin evoluția sufletului uman, în schimb literatura socială, prin elementul ei psihic, este ceva mai trainică decît s'ar părea. În realitate nu există o literatură psihologică și alta socială, cum nu există nimic absolut în lumea aceasta. Există

o literatură mai psihologică și alta mai socială. Uneori oricît am doza elementele, este cu neputință să hotărîm în ce categorie este opera.

Literatura socială se învechește mai repede, firește, atunci cînd zugrăvește ceia ce este incidental, tranzitoriu, în viața unei societăți. Comediile lui Caragiale, rezistente dintelui vremii prin elementul psihologic — vanitatea omenească, pretenția nefundată, contrastul dintre aspirații și mijloace, comicalul contradicției dintre fond și formă, etc. — își pierduseră din actualitatea lor chiar înainte de războiu, din cauză că aspectele sociale, — momentul de atingere al civilizației apusene cu mahalaua, politica electorală, etc. — ajunseseră în alt stadiu sau se schimbaseră cu totul. Imprejurările din comediile lui Caragiale uneori nu se mai potriveau decît *mutatis mutandis*. Dacă astăzi, probabil, Cațavencu a mai reinviat puțin, dacă „Cetățeanul turmentat“, știind vag pentru cine votează, tot încă nu știe bine ce votează, Trahanache, Farfuride, Brînzovenescu siut și mai morți decît înainte de războiu.

Nuvelele d-lui Brătescu-Voinești, psihologice prin zugrăvirea eternei inadapabilități a celor delicați și lipsiți de energie, sociale prin zugrăvirea momentului istoric, cînd o clasă veche a fost nimicită de o civilizație importată, sînt du-

rabile prin primul lor caracter și destul de durabile prin celălalt, căci filozofia socială din ele este aplicabilă oricărei distrugerii a unei clase neadaptabile, fenomen care se va repeta cît timp societatea omenească va fi alcătuită din clase.

Literatura lui Creangă, chiar și prin partea ei socială, atît din *Amintiri*, cît și din *Basme*, care sînt în realitate nuvele, este din cele mai trainice, — pentru că viața zugrăvită în ea, felul de traiu al poporului, sînt atît de „eternă“, comparate cu formele de viață trecătoare, incidentale, ale păturii zugrăvite de Caragiale în Comediile sale. Ceiace zugrăvește Creangă este viața și concepția de viață a unei clase nediferențiate, la adăpost de mișcările dela suprafața vieții sociale românești, este concepția de viață și viața poporului român așa cum s'au format în mii de ani dedesuptul fluctuațiilor claselor stăpînitoare. Dar „eternitatea“ lui Creangă, care se potrivește pentru veacuri întregi dinaintea lui și pentru tot timpul dela el și pînă astăzi, poate înceta dacă, în urma războiului, — în urma experiențelor războiului, a reformelor datorite războiului, — viața poporului se va schimba, dacă țaranul va intra în „civilizație“, dacă nu va mai fi „Dacul“ de care vorbea Alecu Russo.

Incepînd dela Alecsandri, literatura romînă a fost preocupată, cași cea rusească (condiții egale, produc efecte egale!) de țaran: țaranul pitoresc, țaranul-refugiu, pe lîngă natura-refugiu, țaranul-rasă pură, țaranul-trecut istoric, țaranul-rob, țaranul sărac, țaranul nedreptățit, țaranul-element al viitorului. Acest tradiționalism, acest naționalism, acest țărănimism, acest poporanism s'a manifestat însă la maximum în cei cincisprezece ani înainte de războiu.

Conceptiile și tendințele acestea diverse aveau un substrat politic, sau reacționar sau democratic. Reacționarii porneau dela ceiace este conservator în portul, în limba, în obiceiurile, în credințele, în instinctele țărănimii. Democrații porneau dela sărăcia, dela suferința, dela nemulțumirea, dela dorul de mai bine al țărănimii.

Războiul a schimbat sau este pe cale să schimbe totul. Țaranul s'a „stricat” — cum zice unii. A învățat multe lucruri, s'a trezit, a început să adopte forme de viață „străine”, a început să vorbească pestriț, — de-aceia opera lui Creangă e cu puțință să ajungă și ea istorică. Așadar țaranul pitoresc, țaranul-trecut, țaranul-tradiție, țaranul-speranță a reacționarismului — e menit să dispară și, cu el, și literatura tradiționalistă. Literatura tradiționalistă dinainte de răz-

boiu nu mai este de actualitate, a devenit istorică.

Reformele sociale și politice, datorite războiului, dacă se înfăptuiesc cinstit, fac să dispară țăranul-suferință, țăranul rob, țăranul nedreptățit, etc. Literatura dinaintea de războiu, în care e zugrăvit acest țăran, devine și ea istorică.

Înainte de războiu nu putea exista om simțitor și cu sufletul înalt, care să nu simtă nu numai milă pentru țăranul nefericit și nedreptățit, ci și vină față cu dînsul, și datoria de a-l consola și de a lucra pentru dezrobirea lui. Această stare de suflet, care formează conținutul sentimental și moral al aceluia curent care s'a numit poporanist și care a apărut numai acolo, unde țărănimea forma aproape tot poporul și totuși era ținută în lanțuri și în întuneric, în Rusia și în România, țări sclavagiste și analfabete, această stare de suflet va fi, și ea, un lucru al trecutului, odată cu dispariția cauzei care o producea.

Cînd țăranul va ajunge o pătură oarecare socială normală, cu interese de clasă pe care să aibă puțința să le apere, cînd țăranul va avea pămînt, drept de vot, libertate, cînd în concurența vieții va fi liber să-și întrebuițeze toate resursele sale, — va rămînea sentimentul de simpatie și de solidaritate pentru el, dar nu mila,

nu vina, nu datoria. Intregirea neamului și desrobirea țărănimii vor face să dispară din literatură acele accente de protestare, de revendicări, acel caracter de propagandă, care dădeau tonul unei părți din operele noastre cele mai prețuite. Desigur, viața națională, viața regională, viața țărănească va preocupa, poate încă și mai mult, pe scriitori, dar punctul de vedere va fi altul.

Și cînd literatura romînă, care a început cu traduceri și imitații, și a devenit din ce în ce mai autonomă, dela Alecsandri încoace, prin influența singurei literaturi poetice naționale dinainte de 1800, a literaturii populare; cînd literatura romînă, care a început să nu mai fie *pastiche* decît din perioada ei eminesciană; cînd literatura romînă, continuînd — ca orice literatură — să se influențeze de toate curentele literare din lume, va ajunge înfirșit, ca orice literatură europeană, să fie națională, adică să poarte pecetea poporului romîn, să aibă un stil, cu toată diversitatea de temperamente, școli literare — naturalism, clasicism, aristocratism, diabolism, etc., — atunci și latura pur literară a poporanismului își va fi pierdut rațiunea de a exista.

Pe de altă parte, contribuția pe care o vor aduce Romînii de peste Prut și de peste Munți,

fie ca creatori, fie ca public, va da literaturii noastre un caracter deosebit. Românii de peste Prut vor aduce preocupările morale și filozofice ale marii literaturi rusești, cu care și de acum înainte vor continua să fie familiarizați, iar Românii din Ardeal, acum cînd nu mai sînt izolați de noi, vor insufla literaturii romîne sănătatea morală și spiritul obiectiv cu care ne-au deprins și până acum scriitorii lor.

Trebue să mai adăogăm că viața de seriozitate, munca de refacere și de construire, multele și variatele probleme ce ni se impun pe viitor, vor fi un teren puțin favorabil acelei literaturi decadente, care începuse să înflorească înainte de războiu.

Viața complicată, în proporții mari, cu miile ei de nevoi nouă și de probleme arzătoare, va cere transcripția ei artistică. Și dacă o va cere, ea se va produce.

Avem credința că cele două mari acte, de co-virșitoare însemnătate istorică, — unirea tuturor Romînilor și dezrobirea țăranului, — care au în-lăturat toate obstacolele dezvoltării normale și depline a întregului neam și a tuturor forțelor lui vor da și literaturii noastre, ca și celorlalte manifestări ale energiei romînești, un avînt nebănuit, care ne va așeza definitiv în rîndul popoarelor producătoare de cultură universală.

Dar, lărgind problema, putem spune că cele două evenimente mari, întregirea neamului și dezrobirea țărănimii, vor crea condiții pentru o schimbare mai radicală a tonului literaturii române.

Acest ton, până acum a fost trist. Intreaga noastră literatură are un accent de durere și de tînguire, accent care culminează în Doina. Și nu putea fi altfel literatura unui popor martir, chinuit veacuri după veacuri, tăiat în bucăți de istoria nemiloasă, împilat pretutindene de stăpîni cruzi. Și, tot așa, și literatura cultă, — chiar și în perioadele de luptă și de optimism, — este și ea expresia unui suflet trist. În inima scriitorilor culti era aceeași durere a rasei, cași în sufletul poetului popular, și încă un alt sentiment, conștient sau inconștient, poate mai mult inconștient, sentimentul de provizorat, natural la un popor mic, înconjurat de vecini mari, puternici, ostili și hrăpareți.

Acum însă, cu căderea barierelor verticale și orizontale, care împărțeau poporul român în țări și în caste, nu vor mai exista iobagi și nici Români subjugăți. Acum, întăia oară pe pămîntul Daciei, vor dispărea cauzele tristeței rasei — și literatura va căpăta un alt ton, tonul pe care-l dă ritmul unei vieți normale, de muncă și de nădejde în rezultatul sforțărilor.

*

O altă urmare a înfăptuirii României Mari va fi lărgirea cîmpului de recrutare a scriitorilor.

La începutul secolului trecut, scriitorii se recrutau din clasa boerească, singura pe-atunci cultivată, singura care-și putea permite luxul literaturii. Pe urmă, scriitorii începură să se recruteze și din burghezie, cînd cultura străbătu și în această clasă. Mai tîrziu începură să dea scriitori și clasele mai de jos, iar în vremea cea mai din urmă am văzut scriitori eșiți chiar din țărănime, dintre acei din fiii ei, care au putut ajunge în școli.

Așa dar, dealungul evoluției literaturii noastre de la 1800 încoace, observăm că, odată cu străbaterea culturii de sus în jos, recrutarea scriitorilor se face din clase tot mai inferioare.

Dar țărănimea, atît de numeroasă, a dat prea puțini scriitori, pentru că ea, ca clasă, a rămas departe de cultură. Cine poate spune cîte talente, cîte genii poate, au rămas necunoscute din această cauză? Dacă întîmplarea nu făcea ca, în deosebire de atîtea mii de contemporani ai săi din ținutul Neamțului, Creangă să învețe la Socola și la Școala Normală,—literatura noastră ar fi fost lipsită de cel mai fermecător prozator al ei.

Acuma însă, dacă va fi dezrobită, țărănimea

se va cultiva ca clasă, și astfel cîmpul din care se vor recruta scriitorii neamului va fi nemăsurat mai mare decît până azi, cînd el coincidea numai cu cel un milion de țigoveți împesțiriți ca limbă, plus rarii emigranți dela țară.

Dar acest cîmp se va lărgi, și încă imens, prin alipirea provinciilor până acum subjugate. În Basarabia, numai la începutul martiriului ei, cîtă vreme a mai pulsat acolo viața „moldovenească” a întregii Moldove dinainte, au mai apărut cîteva scriitori, neînsemnați (Russo s'a dezvoltat dincoace de Prut), — și numai de cîteva ani încoace, de cînd a început acolo o mișcare romînească de redeşeptare, s'au ivit cîteva umile încercări literare. Incolo, vreme de mai mult de jumătate de secol, Basarabia n'a produs nici-un scriitor (Hasdeu, cași Russo, s'a dezvoltat în România liberă). Și aceasta, pentrucă acolo, orice cultură romînească a fost imposibilă. Dacă întîmplarea ar fi făcut ca Eminescu sau Creangă să se nască peste Prut, ei ar fi rămas niște simpli muritori de rînd, căci nu ar fi putut ajunge nici măcar scriitori ruși, avînd o altă tradiție și o altă limbă maternă decît cea rusească. Iar noi sîntem convinși că, dacă Basarabia ar fi rămas a noastră, ea ar fi contribuit la literatura romînă tot atîta cît și Moldova, căci nu avem nici-un motiv să credem că

jumătatea de peste Prut a Moldovei ar fi fost inferioară jumătății de dincoace. Și sintem convingși că, intrînd în curentul cel mare al vieții romînești, Moldova de peste Prut va da literaturii noastre un contingent de scriitori tot atît de însemnat și de prețios cași acela pe care-l dă în fiecare epocă literară Moldova de dincoace de Prut.

Ardealul (la care trebuie să adăogăm și Bucovina), unde cultura romînească a existat întotdeauna, a dat mulți scriitori, și uneori de mare talent. Dar din cauza opresiunii străine, care a îngreuiat atît de mult dezvoltarea culturii naționale de acolo, Ardealul, ca și Bucovina, a dat mai puțini scriitori decît putea să dea un popor atît de numeros și atît de bine înzestrat.

Și, dacă vom mai adăoga, că pe lîngă dezrobirea națională a poporului de peste munți și de peste Prut, se va face, ca și în Regat, și dezrobirea socială a țărănimii din acele părți, atunci vom avea imaginea întregă a condițiilor ce se pregătesc în toată România Mare pentru ivirea unui contingent puternic de scriitori. Atunci talentele romînești nu se vor recruta numai dintr'o subțire pătură socială, ci din toate clasele și din toate regiunile Romînimii.

Și atunci, pentru întăia oară, poporul acesta va da tot ce e în firea lui să dea în domeniul literaturii.

Dar, în afară de cele spuse mai sus, în afară de rezultatele oarecum nececeare ale marilor înfăptuiri datorite războiului, mai putem formula speranțe cu privire la alte schimbări.

Prima și cea mai însemnată, e aceea că, în sfârșit, vom avea o literatură matură. Până acum, am avut o literatură a copilărie și, apoi, una a tinereții. Literatura copilăriei ar fi până la Eminescu, o literatură de încercări, de dibuiri, de găngureală. Literatura tinereții ar fi cea de după Eminescu, o literatură de sentimente, subiectivă, cam lipsită de reflexivitate. Cât despre Eminescu însuși, el e în afară de dimensiunile literaturii române. În toată această vreme am avut talente mari, unele foarte mari, căci talentele se nasc. Dar simplitatea vieții sociale, gradul neîndestulător de cultură, lipsa de tradiție literară, etc., au fost cauza pentru care, afară de unele excepții, cîșiar și talentele cele mai mari au dat opere de copilărie, ori de tinereță—de o copilărie și o tinereță uneori genială.

Credem, sperăm, că de-acum înainte, grație zdruncinărilor sociale, măririi patriei, problemelor mari ce se vor pune, tradiției mai lungi literare, vom avea o literatură matură, preocupată de idei, de probleme, o literatură care să

privească viața serioș, din multele și variatele puncte de vedere din care ea poate și trebuie privită, o literatură care să fie transcripția artistică a considerării sociologice, psihologice și filozofice a vieții—însușit, ca să repetăm același cuvânt, o literatură a vârstei mature.

Un corolar al acestei idei, și a oricărei idei în privința nouăi îndrumări a literaturii, este faptul că literatura nouă va fi formată de alți scriitori decât cei de azi, conform adagiului „la fapte nouă, oameni noi”. Chateaubriand, Lamartine și ceilalți, n’au fost mai întâiu clasici și apoi romantici. Este drept, au avut precursori; mai ales unul, pe J. J. Rousseau. Dar există astăzi, sau a existat ieri un scriitor, în care istoricul viitor al literaturii va descoperi pe precursorul literaturii de mîni? Nu știm. Și bănuim că nu există.

*

Și, poate, unul din efectele maturității, va fi apariția unui gen literar, care este încă cași neexistent.

Acum, cu întregirea țării și cu schimbarea raporturilor dintre clase, ca doborîrea barierelor lor care despărteau pe Romîni ca și a celor care despărteau clasele romînești, — interesele și problemele sociale vor fi mai numeroase, mai mari și

mai variate: Organizarea tuturor provinciilor, unificarea vieții lor, crearea industriei, legăturile nouă cu restul lumii, lupta pentru emanciparea femeii, ș. c. l. Iar în arena, pe care se vor da luptele pentru aceste interese și pentru aceste probleme, se vor întilni, amestecându-se, Românii din toate regiunile și din toate clasele sociale.

Transcripția literară a acestei lumi nouă și complicate, executată de scriitori dezvoltați în aceste condiții, va trebui să oglindească toată această noutate și toată această complicație. Și această transcripție nu va putea fi decât românul social, touffu, plin de probleme și de documente omenesti.

Evenimentele epocale prin care trecem se pot compara cu Marea Revoluție franceză. Asemănarea e izbitoare: frământări, cataclisme, criză ori ruină economică și financiară, agitație enormă a spiritelor, lupte intestinale, războaie cu vecinii și, mai ales, răsturnarea raporturilor dintre clase, desființarea feudalismului, crearea în locul lui a unei mărunte burghezii rurale și îmbogățirea subită a unei întregi categorii de oameni. Ei bine, tot ceiace a urmat acestor adinci zguduiri în Franța, aspirațiile individualiste fără frâu, concurența aprigă, ascensiunile și prăbușirile sociale ne mai auzite până atunci, și atâtea alte fenomene so-

eiale și morale, așa de bine zugrăvite de Stendhal și mai ales de Balzac, le vom vedea și la noi — și chiar au început să se ivească. Și, ca să le zugrăvească, va trebui un Balzac, care probabil va apărea, dacă va fi *cerut*, — cum a apărut întotdeauna la noi, când i-a sosit epoca, scriitorul reprezentativ.

Până acuma, am avut încercări, uneori izbutite, de roman psihologic ori istoric, dar n'am avut romanul „balzacian“, pentru că viața unei țări mici, împărțită în caste, unde fiul lua de obicei în societate locul tatălui, pentru că viața stagnantă, viața de repetiție, n'a fost o condiție favorabilă pentru apariția aceluia repertoriu de fapte care e romanul social. O altă cauză a fost pur literară. Literatura română nu era coaptă pentru acest gen superior. (Am vorbit mai sus de fazele literaturii noastre). A treia cauză, a fost lipsa unui număr suficient de cititori, care să facă posibilă scriitorului o viață liberă consacrată exclusiv literaturii, condiție fără care nu se poate închipui crearea unor opere de-așa *longue haleine*. Și, poate a mai fost o cauză, auxiliară : lipsa unui câmp vast de recrutare a scriitorilor, din care, după calculul probabilităților, să răsară și romancierul social.

Acum, cu complicarea vieții, cu peste o sută

de ani de literatură beletristică, cu de câteva ori mai mulți cititori și scriitori, putem spera că vom avea romanul mare, social, complicat,

*

Ca să isprăvim cu aceste câteva considerații, să vorbim puțin și de literatura posibilă a acelor care au fost loviți de unele schimbări radicale săvârșite ori pe cale de a se săvârși.

O evoluție socială se face întotdeauna pe ruinele unei clase sau unor clase. Aceste clase detronate și deposedate își spun și ele cuvântul în literatură. Și uneori cuvântul lor domină literatura epocii. Așa romantismul francez din prima jumătate a secolului al 19-lea, care a fost expresia reacțiunii împotriva Revoluției și a urmărilor ei. Așa romantismul nostru eminescian, care a fost forma literară a nemulțumirilor și durerilor claselor pozitive, atinse ori chiar ruinate de formele nouă transplantate din Apus.

Acum, când feudalismul nostru va fi înlocuit cu proprietatea măruntă țărănească, clasa detronată, dacă va vorbi în literatură, fie prin unii membri ai ei, fie prin intelectuali din alte clase care-i vor împărtăși durerile, — va produce, conform legii literare cunoscute, o literatură de nemulțumire, nostalgică, cu idealul în trecut, o literatură pesimistă și romantică.

Firese ar fi ca această literatură, a acestel clase, să fie foarte bogată. Și, tot firese ar fi ca din clasa de care vorbim sau din partizanii ei, să se recruteze romancierii viitorului—criticii nemulțumiți.

Este însă posibil ca această clasă să moară fără glorie. În cazul acesta, în arena literară se va auzi numai vocea celorlalți.

Deocamdată însă, asistăm și vom mai asista încă la lichidarea literaturii dinaintea războiului. Tot așa și în Franța, în timpul Revoluției, și cităva vreme după aceea, mișcarea literară n'a însemnat altceva decit agonia clasicismului decadent al veacului al 18-lea.

Literatura momentului

Niciodată, în cursul dezvoltării ei, literatura română n'a fost bîntuită de o secetă ca cea de azi. Literatură propriu zisă, aproape nu se mai produce. În locul ei, ni se servesc, afară de excepții rarissime, niște surrogate de un gust foarte îndoelnic. Asistăm la un fel de gazetărie literară, foarte onorabilă ca intenții cînd e sinceră, dar adesea inferioară aceleia, care a format acum 40—50 de ani obiectul criticii corozive a lui Titu Maiorescu și care a exasperat atît de mult pe acest om de gust, încît l-a făcut să ajungă la concluzia, nelogică și nedreaptă, că sentimentele sociale și patriotice nu au ce căuta în artă.

Dar priveliștea literaturii de azi e cu atît mai tristă, cu cît avem frați, care abia acum încep să facă cunoștință mai de aproape cu noi, cum sînt mai ales Basarabeni, deprinși cu marea

literatură a unui Tolstoi și a unui Gorki și care ar putea crede că spectacolul literar de azi e normal și obișnuit în țara noastră.

Și totuși, această stare de lucruri e firească în vremuri ca acele în care trăim. Istoria literaturii ne învață că un popor, când trece prin convulsiile unor prefaceri adinci, când e cuprins de acele zguduri care preced așezărilor nouă, nu are nici vremea, nici sufletul să facă literatură adevărată. În vremea Marii Revoluții, mișcarea literară propriu-zisă din Franța a fost cași neexistentă. La noi, în anii mișcării dela „1848“, a fost o stagnație, dacă nu ca cea de azi, dar destul de mare, pentruca paginile consacrate de istorie acelor ani să fie cele mai sărace în fapte literare.

Dar situația noastră de astăzi e, poate, fără analogie în istoria omenirii. Noi trăim în condițiile stării de războiu, în condițiile stării de după războiu, în vremea de pregătire a unei schimbări de raporturi între clase și de consolidare, care va da naștere altui stat, — într'o criză politică, socială și națională, pe care mintea nici nu o poate cuprinde.

Aceasta este cauza teribilei secete literare prin care trecem.

La cauza principală, se mai adaugă și una

accidentală, moartea, în ultimii câțiva ani, a celei mai însemnate părți din scriitorii noștri buni. Nu-i vorbă, dacă ar trăi, probabil că majoritatea lor ar tăcea, cum fac acum și cei mai mulți din puținii noștri scriitori de samă, ciți au mai rămas.

*

O înfățișare a literaturii din acest moment este și lipsa de curențe, ori școli literare. Totul s'a sfărmat, asistăm la un fel de amorfism, la o juxtapunere de scriitori, care reprezintă ceva de altădată, dar care nu se mai recunosc într'un tot.

Aceasta e caracteristica perioadelor sterile în literatură. Când literatura a înflorit, au existat curențe puternice — alătura, și de obicei unul predominant.

Scriitorii mari ai omenirii apar în vremea școlilor și a curențelor bine desemnate. Ronsard, Molière, Hugo, Flaubert, etc.

La noi, am avut perioada alecsandriană a literaturii, perioada eminesciană, perioada de după 1900. Toți scriitorii noștri mari fac parte din curențe și școli puternice.

Cauza? Cauza e probabil următoarea: Literatura, și arta în genere, dacă nu e produsul societății decît în oarecare măsură, e, în schimb, cu totul în funcțiune de societate. Voim să spu-

nem că talentul se naște, societatea îl îndrumază într'o măsură, dar ceiace e principal, e faptul că societatea îl selectează. Alege, incurajează, slăvește ceiace-i convine, și respinge, descurajează, usucă ceiace nu-i convine.

Dar să ne apropiem de obiectul întrebării noastre. În societatea omenească este un ritm etern: pregătire, realizare, descompunere — pentru a începe din nou. Literatura înflorește, sau mai bine zis poate înflori, în perioadele de pregătire și de consolidare — în perioadele de avânt, de ideal, și'n cele de așezare, de creare.

Scopul comun, impus de munca de pregătire ori de cea de consolidare, are putere creatoare și poate solidariza pe oameni. De aici curențe, de aici înflorire literară.

În perioadele de dezagregare, care preced perioadelor de pregătire, nu poate exista forță creatoare și nici solidarizare — în termeni literari: nu poate exista eflorescență literară, și nici curențe.

Creдем că istoria literaturii, pusă în paralel cu istoria politică, poate confirma aceste propoziții, în măsura în care se pot confirma propozițiile generale relative la lucrurile omenești cele atât de complexe și capricioase — adică datorite altor cauze întreșute.

Dar însfirșit, indiferent de explicație, e fapt că azi, cînd nu avem o adevărată mișcare literară, nu mai avem nici curente și școli literare.

*

Și, însfirșit, un aspect interesant al momentului este că a început să facă literatură și publicul. Să ne explicăm.

Până eri exista o breaslă literară în care intra, din cînd în cînd, ca în orice breaslă, cite un nou venit, cînd avea însușirile speciale și ucenicia suficientă.

Acuma însă, în vremea asta de răsturnare de valori și de pregătire pentru altceva, îngrădirile breslei sînt sfărmate; intră cine vrea, fără ucenicie prealabilă și fără să i să opună vre-un veto.

Dar pentru ce a început să facă literatură și publicul—și s'ar putea zice, mai ales publicul? Pentru că publicul, făcîndu-și introspecția sufletească, a descoperit că are cu profuziune ideile și sentimentele cerute azi în literatură și a observat apoi că, la rigoare, nu se cere decît să-ți „scrii“ cu aproximație gîndirile și simțirile pe hirtie. A urmat de aici un fel de referendum literar. Literatura nu mai este afacerea tipurilor reprezentative ale rasei, numite artiști, ci a

poporului însuși care cumpără publicațiile literare.

Iar cauza și mai profundă a acestui fenomen este prestigiul universal, pe care l'a cîștigat în vremea din urmă literatura propagandistă, pusă în slujba ideilor curente, faimoasa literatură „tendenționistă”, — așa cum înțelegeau această noțiune adversarii de altădată, convertiți acum.

În adevăr, acei care altădată negau până și semnificația morală a oricărei opere de artă, acum, cînd sînt cuprinși și ei de idealurile vremii, cer teză în artă, confecționează înșiși literatură de propagandă, scriu opere pentru a-și exprima idealurile. E psihologia neofitului, care exagerează întotdeauna.

Noi admitem ideile și simțirile care formează fondul acestei literaturi. Noi admitem incorporarea idealurilor în opera de artă. La rigoare ne putem împăca și cu punerea artei, în chip conștient, în slujba idealurilor, adică cu arta *tezistă*, dar cu o singură condiție: ca scriitorul *tezist* să aibă talent. Am [mai spus'o:] numai un mare talent poate salva teza în artă.

Dar la urma urmei, a protesta împotriva faptelor este puțin filozofic. Și ceiace se petrece astăzi în literatură este un fapt determinat de tot complexul de împrejurări în care trăim. Un

lucru însă se poate cere :- Să se găsească cit mai mulți oameni cu iubire de artă, care să protesteze împotriva a ceea ce este prea inferior în literatura de astăzi și care, în vremea noastră de democrație socială și politică, să atragă atenția asupra adevărului cel atit de banal, că talentul este un lucru foarte aristocratic, pentru că este datorit unei eredități excepționale—numească-se el Creangă, fiul lui Ștefan a Petrei Ciubotaru, ori vicontele François Auguste de' Chateaubriand.

Față cu această stare de lucruri a momentului, criticii îi incumbă, ori ar trebui să-i incumbe o mare datorie. Sint perioade cînd critica e mai necesară decît în altele.

Perioada cea mai strălucită a literaturii noastre din punct de vedere al frumuseții operei de artă, este cea dintre anii 1880 și 1900. Atunci am avut pe Eminescu (matur și înfirșit recunoscut), pe Caragiale, pe Delavrancea, pe Vlahuță, pe Creangă, pe Coșbuc, pe Duiliu Zamfirescu, începuturile lui Brătescu-Voinești, ale lui Anghel, ale lui Ioșif, etc. Această perioadă venea după o literatură de luptă, după o literatură tezigă, propagandistă—și preceda o altă literatură, pe cea dela 1900 încoace. pusă iarăși în slujba idealurilor curente.

Pe la 1880 se isprăvise o luptă, lupta pentru formarea statului român. Pe la 1900 începu o alta, luptă pentru democratizarea statului și pentru mai adâncă naționalizare a civilizației importate din Apus. În aceste două epoci de avânt și de creațiune, am avut o literatură foarte simpatică, superioară moralmente celei dintre 1880 și 1900, dar inferioară esteticește,—mai ales cea dinaintea de 1880. Inferioară, pentru că—afară de alte cauze—e în funcțiune de politică, cel mult de ideal social și politic. Inferioară, pentru că, corespunzând sentimentelor și aspirațiilor politice ale publicului, acesta o aplaudă din cauza fondului, trece peste formă, peste talent, și dă, astfel, o primă de încurajare compoziției literare hinc intenționate, dar lipsite de talent.

Literatura epocii dela 1880 la 1900 e superioară, pentru că, lăsînd la o parte alte considerații, scriitorii de atunci cîntă și zugrăvesc sentimente „etern omenești“, adică un material mai propriu pentru opera de artă și mai ușor de transcris artistic decît idealurile politice, care, ca să formeze fondul operei de artă, cer dela artist un talent deosebit. E superioară apoi, pentru că, negăsînd în public primirea facilă a literaturii propagandiste, rămîne avizată la propriile-i mijloace, adică nu-i rămîne, ca să lupte cu

indiferența sau rezistența publică, decît frumuseța literară, — cizelarea, perfecționarea.

În acest moment asistăm la o abundentă producție literară în legătură cu evenimentele prin care am trecut și prin care trecem, o literatură plină de cele mai bune sentimente și de cele mai legitime aspirații. (Ignorăm aici, bineînțeles, literatura canibalică, din fericire puțină.) Ea este literatura firească a momentului și are utilitatea ei. Dar, răspunzînd perfect la sentimentele și aspirațiile politice ale momentului, publicul, cași altădată în împrejurări identice, se mulțumește cu fondul, cu sentimentele și aspirațiile, trece peste formă, încurajează, pe lângă talent, și mediocritatea, — nivelul literaturii curente e în primjdie să scadă din cauza acestei încurajări, — nivelul gustului public scade, etc.

Datoria criticei este să încurajeze numai cei care este de talent în această literatură nouă și să ia poziție hotărîtă împotriva scriitorilor care nu au meritoriu decît intențiile. Și cu atît mai mult împotriva impostorilor, care contrafac și intențiile. Este o datorie profesională a criticii și este și o datorie patriotică a ei. Gustul estetic al publicului este o superioritate națională, și a feri de scădere și de pervertire gustul poporului tău este un act de patriotism. Dar din nefericire, critica actuală, aproape în întregime, face contrariul.

Invățămintele istoriei literare

Am vorbit pe larg de nivelul scăzut al mișcării literare de azi și de cauzele, care explică această scădere. Voim să ne ridicăm acum la un punct de vedere, din care să privim nivelul literaturii române în genere.

Literatura noastră, din orice moment al evoluției ei, este inferioară celor mai multe literaturi europene. Lucrul nu-l poate nega nimeni. Cauza este clară: Literatura noastră este încă la începuturile ei.

Dacă se poate pune o problemă în privința aceasta, apoi nu e aceea a cauzelor, ci o alta: a făgăduelilor ce dă literatura cită o avem.

Este poporul român, capabil de a da o literatură la înălțimea celor mai mari și mai frumoase literaturi europene?

Factorii unei literaturi sînt doi: rasa și împrejurările sociale. Nu știm anume prin ce împrejurări

sociale vom trece. E secretul viitorului. Dar cunoaştem îndeajuns cellalt factor, rasa. Cunoaştem ce poate prăduce rasa romină în anumite împrejurări.

Până acum poporul romin a creat o singură literatură în aceleaşi condiţii ca şi alte popoare. E literatura populară. Această literatură populară e frumoasă. E dintre cele mai frumoase literaturi populare. Aşa dar, aptitudinile poetice, literare ale rasei sînt probate.

Poporul romin a mai creat şi o literatură cultă. E inferioară marilor literaturi culte.

Dar, *relativ* cu împrejurările, e inferioară ? (Imprejurările sînt : tinereţea literaturii, micimea numerică a poporului, trunchierea lui în bucăţi sub diferite stăpîniri, starea de incultură, condiţiile neprielnice sociale, etc.) Să vedem. Literatura noastră beletristică are vîrsta de o sută de ani. Literatura noastră pur artistică, începînd de pela 1880, are abia vîrsta de patruzeci de ani.

În această vreme, şi cu toate condiţiile neprielnice indicate mai sus, noi am dat—ca să numim numai pe morţi—un poet de valoare europeană, pe Coşbuc, şi un poet de înaltă valoare europeană, pe Eminescu. Apoi, într'un gen în care nu era nevoie decît de talentul

scriitorului și de calitățile rasei lui, am dat pe Creangă, care, ca talent, nu cedează nici unui povestitor din lume. Însfîrșit am dat pe Caragiale și, mai încoace, doi-trei prozatori, care ar face o figură onorabilă în orice literatură.

Desigur, opere de ultimă maturitate, ca romanul social, ca drama psihologică mare, nu am dat, căci la această maturitate nu aveam cînd să ajungem într'un timp atît de scurt.

Esențialul e că, în genurile care pot înflori în împrejurări ca ale noastre, am dat opere de înțaiia mină, judecate din punct de vedere al literaturii universale.

Esențialul, apoi, e că în literatura aceea, unde o rasă își arată posibilitățile ei de creație poetică, adică în literatura populară, am întrecut adesea alte popoare.

Așadar, dacă condițiile sociale, cel de al doilea factor, vor fi favorabile, putem spera, *întemeiați pe fapte*, că vom avea în viitor o literatură de valoare europeană.

*

Am văzut că pricina inferiorității literaturii noastre față cu marile literaturi europene, este tinereța ei.

Care este cauza pentru care literatura cultă apare așa de tîrziu în țările romîne? Căci pri-

mele începuturi; foarte umile, de literatură religioasă—simple traduceri de texte—și de literatură istorică—simple cronici—se ivesc abia în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, iar primele opere beletristice, așa de slabe, se produc abia în veacul al XIX-lea.

Sînt multe cauzele care explică acest fapt, dar toate se reduc, în ultima analiză, la rupea noastră de Apus.

Odată cu retragerea oficialității romane, sub presiunea năvălirilor barbare, viața de stat a dispărut în Dacia, și cu ea, și civilizația romană. N'a mai rămas aici decît un popor trăind simpla viață rurală, și mai ales de păstori. Acest popor trebuia, acum, să reia dela capăt drumul spre civilizație,—după ce fusese rupt de cultura umană, așa cum se închegase ea în mii de ani prin contribuția tuturor culturilor din antichitate.

Și atît ar fi fost de ajuns. Dar viața, pe care a trăit-o poporul român după Aurelian, a fost o viață plină de greutate, o luptă necurmată de a-și păstra ființa fizică, în mijlocul acelor cataclisme, care au fost neîntreruptele incursii ale barbarilor. În această vreme nu putea fi vorba de acel lux, care este literatura cultă și care, ca orice lux, presupune o viață așezată și un sur-

plus de energie, necheltuită în lupta crâncenă pentru traiu.

Dar ca efect al ruperii totale de Apus, a mai venit o împrejurare, care a oprit dezvoltarea literaturii. A fost adoptarea limbii slavone ca limbă oficială în stat și în biserică,—adică ca limbă cultă, literară. Limba aceasta „cultă” nu era limba poporului român. Ea nu putea decît să împiedice apariția unei literaturi. Dar mai era ceva: ea nu putea fi măcar un instrument de cultivare, căci, fiind limba unor popoare înapoiate, în ea nu erau scrise opere de valoare și cei care o cunoșteau, nu aveau mult de învățat din cărțile scrise slavonește.

La alte popoare cultura antică s'a păstrat, mai ales în minăstiri, odată cu limba latină. Pe de altă parte, netrăind în împrejurări așa de grele ca noi, nefiind în calea barbarilor cărorora noi—și alții aici în Răsărit—le țineam pieptul, popoarele din Apus au putut, pe temeiul culturii antice, să-și creeze o cultură chiar în veacul de Mijloc și apoi, la Renaștere, să dea culturii lor un avînt minunat.

În aceiași vreme noi, rupți de Apus, cu limba slavonă în loc de limba latină, trăind greu și luptînd de azi pe mîni pentru existență, am

pierdut cultura antică, n'am avut ce prelucra, n'am putut lua parte la Renaștere, etc..

Iată pentruce literatura noastră cultă a început așa de târziu. Iată pentruce este așa de tânără. Iată pentruce este inferioară celor apusene.

Și nu am putut relua firul, decît cînd ne-am întors spre Apus.

După ce am fost rupți cincisprezece veacuri de cultura umană progresivă, am început să venim în atingere cu ea în veacul al 16-lea și al 17-lea, mai ales în Moldova, prin influența Poloniei, a cărei cultură era occidentală grație situației ei geografice, legăturilor ei politice, catolicismului și deci limbii latine, familiară cărturarilor. O influență mai accentuată a Occidentului a fost apoi în veacul al 18-lea—în Principate prin cultura franceză adusă de Fanarioți, în Ardeal prin unirea cu biserica romană.

Dar adevărata reîntoarcere, după zeci de veacuri, la cultura apuseană s'a întîmplat în veacul al 19-lea, atunci cînd întreaga viață s'a întors spre Apus, în urma și prin influența persistentă a Revoluției Franceze.

În măsura în care s'a introdus civilizația apuseană și în măsura, în care a început să se

așeze o viață națională, — s'a dezvoltat și literatura românească din veacul al 19-lea.

Concluziile, pe care le putem scoate pentru viitor din evoluția de până azi a literaturii, sînt încurajatoare? Credem că da.

Epocile noastre literare din veacul al 19-lea se urmează așa de repede, progresul dela o epocă la alta e așa de mare, încît parcă am asista la salturi, nu la o desfășurare normală.

Cînd Conachi se alinta încă cu Istili, Alexandri scria Doinele și Lăcrămioarele. Dela ultima poezie a lui Conachi până la prima poezie eminesciană a lui Eminescu sînt numai douăzeci și unu de ani!

Cînd moare „părintele literaturii romîne“ Eliade, Eminescu scrisese „Venere și Madona“, etc...

Cu veacul al 20-lea, începe o nouă epocă literară. Acum însă nu mai poate fi vorba de un salt, pentru că la 1900 aveam deja o literatură artistică, care se formase dela Conachi până la Eminescu. Acum, dela 1900, începe o evoluție normală. Dar și dela 1900 încoace este un progres din punct de vedere istoric literar. Scriitorii din epoca Eminescu erau intelectualiști. Ii agitau mai mult ideile și problemele. Scriitorii dela 1900 încoace aduc ceiace

lipsea celor anteriori: mai multă sevă, mai multă viață, mai multă culoare, medii mai variate, o reîntoarcere acasă, o revenire mai pronunțată la ale noastre.

Așadar, [de la 1800 până azi, constatăm un progres neconținut. Desigur, dacă poporul ar fi fost mai numeros, dacă nu ar fi fost tăiat în bucați, dacă clasele de jos ar fi fost mai fericite și mai culte, dacă viața socială și politică ar fi fost mai normală, — progresul ar fi fost și mai mare. Dar esențialul e că am mers mereu înainte, ba am făcut chiar pași mari—și astfel am pregătit, cel puțin, toate condițiile unei mari literaturi viitoare.

*

Aceste condițiuni sînt achizițiile tuturor epocilor noastre literare de până astăzi.

Evident, că pentru producerea acelei „mari literaturi“, pe care sîntem în drept să o așteptăm deacum înainte, se cer împrejurări sociale prielnice. Presupunînd că acestea vor fi, să vedem dacă avem, în literatura produsă până azi, pregătirea literară suficientă pentru apariția, înfirșit, a unei mari literaturi, adică a unei literaturi de maturitate. Cu alte cuvinte, problema pe care o punem e aceasta: dacă li-

teratura de până azi a trecut prin treptele anterioare maturității literare.

Noi credem că în cei o sută douăzeci de ani de beletristică, s'au produs mai toate faptele literare pregătitoare. În cei o sută douăzeci de ani, am împrumutat literatură străină, apoi ne-am inspirat dela ea, însfirșit am ajuns la originalitate. În vremea asta am creat aproape limba literară și o limbă artistică. Am făcut literatură tezigistă, de propagandă și apoi literatură curat estetică. Am avut o literatură de avînt și apoi una intelectualistă, de analiză, după care a venit o literatură cu caracter mai realist. Cu vremea, au apărut scriitorii din clase tot mai inferioare, care au zugrăvit în opera literară medii tot mai din adîncul poporului și au adus o limbă tot mai plină de sevă și de culoare. În același timp s'au tot înmulțit scriitorii de talent din provinciile foaste subjugate, care au adus în averea literară romînă nuanțe deosebite de suflet, o contribuție la limba literară și care au zugrăvit medii deosebite de cele dela noi. Însfirșit, de-alungul vremii, s'au ivit tot felul de școli literare, dela clasicism la decadentism, aducînd fiecare idealul său de artă și maniera sa estetică.

Așadar, tezaurul nostru literar e bogat și divers. În el se găsesc tot felul de elemente, ca limbă, ca artă, ca mediu. Progresul viitor al literaturii noastre stă în sinteza tuturor acestor elemente. Combinînd, de pildă, intelectualismul, curios de idei și de probleme, al epocii dela 1880 cu exuberanța de viață a epocii dela 1900 încoace și cu exigențele estetice ale așa numitului modernism, care se profilează de o bucată de vreme în marginea literaturii noastre, putem spera, în sfîrșit, ceva care să samene cu operele popoarelor creatoare de literatură „europeană“. Ceiace ne este încă interzis sînt acele opere care nu-s decît eflorescența unor vechi civilizații suprasaturate de cultură și de artă, cum e opera unui Anatole France. Acestea, firește, vin foarte tîrziu și sînt imposibile la noi încă multă vreme.

Problema limbii literare

Un popor este suma tuturor oamenilor, care vorbesc același limbă și se simt ca făcînd parte din același grup.

Dacă acest neam de oameni este răslețit sub mai multe stăpîniri străine, aceasta n'are aface, cînd cele două condiții sînt îndeplinite.

Un popor este întotdeauna o fuziune de rase și un amestec de clase, dar ceiace îi formează unitatea e limba și conștiința că e o grupare a parte în omenire.

De aceia, cu cît vorbirile particulare ale unei limbi—de la simple variante regionale pînă la dialecte—sînt mai deosebite, cu atîta unitatea sufletească a poporului e mai în deficit.

Poporul român a avut norocul să aibă o limbă mai unitară decît alte popoare. Pe pămîntul Daciei, între Nistru și Tisa, nu există deosebiri în limbă care să meargă pînă la dialect. Numai

limba Romînilor Macedoneni are deosebiri de gradul unui dialect.

Dar micile deosebiri de vorbire din Dacia Traiană pot fi piedici pentru totala unitate sufletească.

În urma Unirii însă, contactul între toți Romîinii fiind liber și frecvent, diversele vorbiri se vor pătrunde una pe alta și deosebirile se vor micșora.

Până atunci (și de altmîntrelea unitatea perfectă a vorbirii vii este o imposibilitate) sarcina unificării o are limba literară, adică limba comună creată de oameni culti pe baza tuturor vorbirilor.

În toată lumea unitatea complectă sufletească a unui popor se desăvîrșește prin limba literară.

Așadar, stabilirea unei limbi literare fixe, e necesită nu numai de motive de ordin cultural și literar, ci și de motivul superior al complectei unități sufletești a Romînilor de pretutindeni.

Cîtă vreme vom avea variante în însăși limba literară, instrumentul totalei coeziuni sufletești va fi imperfect.

*

Lipsa unei limbi literare fixate este una din mizeriile culturii noastre. La noi încă se poate

scrie și „curte“ și „ogradă“, și „pîine“ și „pîne“, etc., căci amîndouă cuvintele sau amîndouă formele sînt egal de literare sau neliterare, de oarece nici graiul „moldovenesc“, nici cel „munteneșc“ nu pot avea pretenția de limbă literară.

Limba noastră literară are ca bază limba veche bisericească, iar aceasta n'a fost graiul vreunei regiuni, ci limba formată prin contribuția graiurilor tuturor ținuturilor locuite de Romîni—graiuri mult mai asemănătoare acum patru sute de ani și tot mai mult diversificate pe urmă.

Dar chiar și limba cărților bisericești varia întrucîtva dela o provincie la alta, prin origină și prin influența limbii vii din ce în ce mai deosebită în diferitele regiuni romînești.

Pe limba bisericească s'a altoit apoi, în veacul al 19-lea, tot felul de elemente, din limba vorbită de clasele orășanești, din limba literaturii populare și din unele limbi străine, mai ales din cea franceză. Dar aceste adaosuri au variat dela o provincie la alta, adesea (mai ales neologismele) dela un scriitor la altul, și astfel limba cultă nouă a ajuns să aibă deosebiri dialectale mai pronunțate decît vechea limbă literară.

Unificarea limbii literare trebuie să se facă

prin colaborarea tuturor graiurilor. Aceasta au înțeles-o scriitorii din veacul trecut și nimene n'a spus-o mai bine decât Eminescu. Imprumutând cași atîți predecesori ai săi, un cuvînt din terminologia politică, el a numit „unioniști” — numele celor care au voit unirea dela 1859—pe acei care au fost eclecticici în alcătuirea limbii literare, adică pe acei care au fost de părere că această limbă trebuie alcătuită din toate vorbirile romînești. De altmintrelea în realitate lucrurile nu s'au petrecut altfel. Atît scriitorii munteni cît și cei moldoveni au încetățânit în limba literară comună forme din graiul provinciei respective. Mai în urmă, și unii scriitori ardeleni, ca Coșbuc și Goga, au dat limbii literare unele expresii din poeziile lor. Iar un Eminescu, care a colindat mai toate ținuturile romînești, a întrebuițat în scrisul său, mai ales în proza sa, cuvinte și forme din toate provinciile, mai ales din Moldova și din Ardeal.

Acum, cînd s'a făcut Unirea cea mare, unitatea limbii literare găsește cele mai bune condiții de a se desăvîrși prin vechiul mijloc al „unionismului” lingvistic.

Contactul mai strîns dintre Romîni de pretutîndeni, va pune pe scriitori în situația de a im-

prumuta unii dela alții și le va pune la îndămină o înfinită avuție lingvistică, din care se va alcătui o limbă comună bogată și nuanțată.

Dar acest proces de formare, fiind un proces natural, de selecție și de adaptare, desigur că va mai trece încă vreme până la desăvirșirea lui.

Esențialul e că, acum, sînt puse la un loc, în retortă, toate elementele constitutive ale acelu compus, care trebuie să fie limba comună a tuturor Romînilor.

*

Așadar limbă literară s'a format prin colaborarea tuturor graiurilor romînești, iar desăvirșirea se va face tot pe această cale.

Trebuie să ținem samă însă de unele fapte care au avantajat și vor avantaja graiul muntelesc.

La dreptul vorbind nu există un graiu „moldovenesc” propriu zis. Formele „moldovenești”, ca *ghini*, *chicior*, se găsec și în Muntenia. Aproape nu este regiune din Muntenia, unde ele să nu se găsească. Adevărul e că, în Moldova, această vorbire este generală la țară și are un caracter mai pronunțat, pe cînd în Muntenia este sporadică și mai puțin accentuată.

Vorbirea ne-„moldovenească“ din Muntenia, este mai aproape de limba literară, adică de limba veche, de limba păstrată în cărțile bisericești. Această vorbire muntenească a rămas mai staționară, n'a suferit cîteva schimbări fonetice ulterioare, și astfel aproape coincide cu limba literară. „Aproape“, căci nu e identică. Forme ca „ăsta“, „ăla“, „dă“, „pă“, „omu“ (articulat) etc; sînt nouă, față cu limba veche bisericească, și de aceea sînt neliterare.

Rămîne însă că graiul „muntenesc“, fiind mult mai aproape de limba literară, face impresia că e chiar limba literară și astfel, în lupta dintre diversele vorbiri romînești pentru a forma limba comună, acest graiu are un prestigiu deosebit, care-i dă un însemnat avantaj. Și este și firesc și legitim, ca vorbirea cea mai aproape de limba literară să aibă precădere.

Problema, bine înțeles, e relativă la dicționar, nu la fonetică. În privința foneticii există fixitate: fonetica literară e aceea a limbii bisericești.

Din cele spuse mai sus, nu rezultă că cuvintele moldovenești sînt neliterare. Rezultă numai atîta, că materialul lexic munteneasc, în lupta pentru traiu, este mai avantajat și că acest lucru este firesc.

Dar vorbirea muntenească mai este avantajată și de unele împrejurări neliterare, care decurg din faptul că Bucureștii sînt capitala țării. Limba din București are prestigiul limbii unei capitale, și unele persoane din Moldova au snobismul de a vorbi „muntenește”. Limba aceasta este apoi a ziarelor care o răspîndesc zilnic în toată țara. Limba aceasta este în cea mai mare parte a cărților didactice, pe care învață copiii din toată țara. Este limba generalizată în lumea militară și în lumea actorilor. Pe lângă aceasta, foarte multă lume din toate unghiurile țării se duce adesea la București cu afaceri. În sfîrșit cea mai mare parte din scriitorii noștri se stabilesc, mai devreme sau mai tîrziu, în București și se influențează în scrisul lor de vorbire de acolo, așa încît graiul muntenesc are preponderență în chiar operele literare, adică în operele acele prin care mai ales contribuie la limba literară toate vorbirile romînești.

Dar în sfîrșit, orice fel de vorbire, orice combinație de vorbiri va învinge definitiv, este indiferent, căci oricare din aceste vorbiri, sînt vorbiri romînești, pline de sufletul romînesc așa cum s'a dezvoltat el dealungul vremii. Lucrul important e, ca procesul de formare să se is-

prăvească odată și să avem o limbă literară *fixă*, dela care să nu se mai poată abate nimeni nici măcar cu o iotă, fără a se pune în primejdia de a fi taxat de agramat și incult.

*

O problemă interesantă cu privire la limba noastră literară e și aceea a cuvintelor nouă.

Cuvintele nouă, întrebuințate în limbă, sînt de două feluri: neologisme și barbarisme. Neologismele sînt cuvintele străine introduse în limbă, în secolul al 19-lea, odată cu lucrul sau cu ideia. Barbarismele sînt cuvintele străine, cu care înlocuim, fără nici-o necesitate, cuvintele românești corespunzătoare.

Cînd însă întrebuințarea unui cuvînt străin în locul unui cuvînt românesc corespunde unei necesități, atunci nici „barbarismul“ nu mai e barbarism. El devine neologism. *Cauză, cadavru, prostituție, impertinent, rapid*, sînt, față de corespunzătoarele lor pur-românești, ori mai elegante, ori mai cuprinzătoare, ori mai speciale, etc. Cu alte cuvinte n'au un înțeles echivalent cu înțelesul corespunzătoarelor lor băștinaș românești. Primirea lor în limbă este un cîștig, o îmbogățire de înțelesuri și de nuanțe.

Neologismelor propriu zise—nu mai e nevoie să

le luăm apărarea. Fiind numele ideilor și lucrurilor introduse din țările civilizate, mulțimea lor e semnul unui import de bogată cultură străină. Limba română, în deosebire de limbile germană, rusă ori ungurească, neputînd crea decît foarte greu cuvinte din sinul ei, e natural să se îmbogățească cu neologisme. Din cauzele cunoscute, Românii rămînînd, pînă pela începutul veacului trecut, în afață de progresul civilizației apusene, pe care de atunci au trebuit s'o importe în doze forțate—este dela sine înțeles că limba română va trebui să aibă o cantitate impunătoare de neologisme, mai impunătoare, poate, decît orice altă limbă europeană.

Din punct de vedere al unificării limbii literare, neologismele prezintă o problemă asemănătoare cu aceia care ni se pune cînd e vorba să alegem cuvîntul muntenesc sau moldovenesc. În adevăr, după cum avem „curte“ și „ogradă“, tot așa avem „nație“ și „națiune“, „concesie“ și „concesiune“, „chestie“ și „chestiune“. Este evident, că într'o limbă literară fixată, nu ar putea să existe ambele forme. Ambele forme nu pot rămînea decît numai atunci cînd ele denumesc noțiuni deosebite, ca „porție“ și „porțiune“, etc.

Uneori neologismul are două forme — din altă cauză. De pildă „influență” și „înriurire”. Primul e cuvânt străin. Al doilea, tot neologism, e creat în chip arbitrar în sinul limbii române prin analogia celui străin. Nici acestea nu pot rămînea, amîndouă, într'o limbă fixată.

Alteori, pe lângă neologismul direct există unul alcătuit prin utilizarea, cu înțeles schimbat și forțat, a unui cuvînt românesc, ca „icoană” pentru și alătura de „image”. Și aici trebuie să rămîie numai unul.

Sau, unele șovăiri ca : „costă” și „coastă” (verbul „a costa”), „triumfă” și „triumfează”, etc.

Insfîrșit, nu mai dăm alte exemple, pentru că aici nu facem un studiu asupra neologismelor.

Acum, ce va rămînea în limba literară ? „Nație” ori „națiune” ? „Influență” ori „înriurire” ? „Image” ori „icoană” ? „Costă” ori „coastă” ? Se pare că „nație”, „influență”, „image”, „costă”...

Va rămînea forma care va fi întrebuițată mai des, de scriitori mai buni, etc. Și va fi întrebuițată mai des și de scriitori mai buni forma care va fi simțită ca mai frumoasă, ca mai conformă cu geniul limbii romîne..

Dar cum se vede, șovăirea în privința neologismelor, este și ea o piedică de învins în fixarea limbii literare.

*

Problema neologismelor e strâns legată cu a introducerii culturii străine.

Avem nevoie, firește, de cât mai multă cultură străină. Nici un popor nu poate și nu trebuie să fie refractar la cultura celorlalte popoare, și cu atât mai mult un popor rămas în urmă.

Dar în vremea—de tranziție—cât se introduce o cultură la un popor înapoiat, se produce o mulțime de neajunsuri.

Noi voim să vorbim de unul, mai puțin relevant până acum.

Cultura străină, care ne-a influențat mai mult a fost cea franceză, din cauza hegemoniei acestei culturi, din cauza comunității de rasă, etc.

Rămași așa de în urmă față de cultura Apusului, din cauze pe care le-am văzut, — când am început să împrumutăm cultura apuseană, sub forma franceză, a fost fatal să o introducem în doze forțate.

Un prim efect al acestui fapt a fost că limba franceză a devenit, pentru pătura cultă, limba literaturii. Lectura obișnuită a păturii noastre

culte a fost și este în limba franceză. Un om din această categorie cetește la o sută de cărți franțuzești o carte românească, mai ales cînd nu știe altă limbă străină, cum e cazul celor mai mulți,—pentru că literatura beletristică și științifică franceză, sau tradusă în franțuzește, este de o sută de ori mai bogată decît cea românească, dacă nu și mai mult.

Din cauza aceasta și din cauză că limba romînă este săracă în termeni pentru noțiunile abstracte, unora le vine mai ușor să-și formuleze și să-și exprime gîndirile abstracte în franțuzește, chiar cînd nu vorbesc franțuzește și chiar cînd nu pot vorbi franțuzește, din neobișnuință.

De aici franțuzismele în construcții, ori măcar în cuvinte. De aici, adesea, cînd se feresc de franțuzisme, o stîngăcie, ori un deficit în justea și nuanțarea exprimării.

Remediul va veni cu vremea, prin o tot mai lungă și mai deasă întrebuițare a limbii romîne pentru toate nuanțele gîndirii europene.

*

Dar mai este o cauză de influență excesivă a limbii franceze. O cauză, care împiedecă îmbogățirea și rafinarea limbii literare romîne.

A. D. Xenopol a spus cîndva că pricina pentru care nu avem roman, este obiceiul claselor

de sus de a vorbi franțuzește. El spunea că din această cauză, limba română nu este destul de rafinată pentru zugrăvirea stărilor sufletești complicate și pentru dialoguri, în care personagiile să exprime nuanțe și finețe de sentiment, etc.

Desigur, lipsa ori, mai just, sărăcia romanului nostru are alte cauze, căci sîntem destul de săraci și în romanul burghez. E drept însă că, în privința romanului cu subiect din viața claselor de sus, una din cauzele sărăciei trebuie să fie și aceia găsită de Xenopol. Un roman din viața acestor clase, în care personagiile ar vorbi romînește, ar fi lipsit de realism, — ca să nu mai vorbim de alte neajunsuri ale unei asemenea opere.

Ceiace însă ne interesează în acest moment nu este romanul, ci problema limbii literare, văzută din punctul de vedere al influenței culturii străine asupra publicului român.

Am spus că suprasaturarea de cultură (de lectură) franceză a intelectualilor e o piedică serioasă la perfecționarea limbii noastre literare — a limbii ideilor. Acum vom adăoga că „franțuzismul“ claselor de sus e o piedică încă și mai puternică la crearea unei limbi nuanțate, elegante și rafinate.

Clasele noastre de sus sînt în afară de literatură, din toate punctele de vedere. Nu contribuie la formarea limbii, nu dau scriitori, nu cetesc literatură romînească. Aceasta este, fie zis în treacăt, una din cauzele, pentru care caracterul literaturii romîne este sau țărănist, sau provincial, sau patriarhal, și în genere primitiv și simplu ori simplist.

Din acest punct de vedere, romanele d-lui Duiliu Zamfirescu, ori schițele psihologice ale d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, care aduc ceva din viața, din sufletul, din limbajul „lumii bune“, sînt de un deosebit interes, atît estetic cît și istoric-literar, — ca o fereastră deschisă spre o lume necunoscută literaturii noastre, ca un început al unei literaturi viitoare.

*

„Francizarea“ claselor de sus a prejudiciat mult limbii literare și literaturii noastre. Dar anomalia aceasta nu poate ținea cît lumea.

Vorbînd drept, de o bucată de vreme, de vre-o cincisprezece ani, se observă în aceste clase o oarecare bunăvoință pentru limba și literatura romînească. Această schimbare coincide cu mișcarea „țărănistă“ politică, socială, economică, ar-

tistică și literară de după 1900. Dela 1900 încoace, high-life-ul nostru începe, sporadic, să vorbească și românește, să cetească pe unii scriitori români, să încurajeze arta țesătoriei naționale, să-și facă locuințe în stil românesc, etc. E, la unii, o adesiune la sufletul românesc, la alții un fel de snobism, dar care, ca orice snobism, e o recunoaștere a valorii lucrului imitat.

Dar dacă importanța, mai mult teoretică, din anii din urmă, a țărănimii, a avut efectul de a naționaliza întrucitva clasele de sus, cu atât mai mult importanța mare, covârșitoare ce a căpătat-o țărănimea prin războiu și după războiu, va contribui la naționalizarea nobilelor clase. Prin votul universal și prin împroprietărire, însemnătatea claselor de sus va fi redusă, iar a țărănimii mărită. Țăranul nu va mai fi o clasă de sclavi, a căror limbă, adică limba românească, să-ți fie rușine s'o vorbești. Cu ridicarea țărănimii, a crescut și prestigiul limbii române.

Dar războiul și efectele lui au mărit prestigiul limbii române în ochii claselor de sus, și dintr'o altă cauză: Cât timp țara era mică, la discreția diplomației europene și, în specie, a combinațiilor austro-ruse, acei care concep și simt patriotismul ca o fudulie și nu cu o atașare

duioasă pentru țara lor, cu atât mai duioasă, cu cât țara e mai nefericită și mai în primejdie, puteau să aibă pentru țara lor, și deci pentru limba lor, un sentiment vecin cu disprețul. Ei bine, acum cînd România e Mare, sentimentul acesta, mai puternic la clasele înalte, nu va mai avea motive să existe.

La acestea, s'ar mai putea adăoga și influența Romînilor eliberați, care nu au clase „franzuzite“.

Iată atîtea cauze, pentru care clasele noastre de sus, se vor naționaliza cu siguranță—iar limba și literatura romîna vor beneficia de toată contribuția acestor clase.

*

Ca să isprăvim, să considerăm problema limbii literare, cu privire la Romîni de peste Prut și de peste Carpați.

În Basarabia, problema limbii literare se pune într'un chip special. Țăranii de peste Prut vorbesc moldovenește curat. Fiii lor, intrați în școlile romînești, vor fi în aceiași situație ca și fiii celor de dincoace de Prut: vor învăța limba literară în școală. Cu o greutate mai mult însă.

ă ne explicăm. Dincoace de Prut, fiul de țăran învață limba literară și din mediul orășe-

nesc în care se învîrtește. În Basarabia, un mediu romînesc orășenesc mai nu există. Fiul de țaran rămîne să învețe limba cultă numai din cărți.

Țîrgoveții Romîni din Basarabia, în general, cunosc mediocru limba romînă. Crescuți în școlile rusești, adăpați la cultura rusească, ei știu și vorbesc limba romînă cu mai multă sau mai puțină greutate. Chiar acei care știu bine moldovenește, adică limba țărănească — singura limbă romînească din Basarabia — nu cunosc limba noastră cultă, atît de împestrițată de neologisme.

Aceste neologisme, fiind și de proveniență franceză, pentru dinșii sînt cu atît mai greu de învățat, cu cît ei nu cunosc limba franceză, — de loc sau puțin studiată în școlile rusești.

Să se mai adauge că pentru ei sînt necunoscute și „neologismele“ formate în sinul limbii romîne de cătră cărturari. Așa de pildă, un Basarabean, cași un țaran de dincoace de Prut, nu știe ce însemnă „amintire“ (cuvînt cult), ci numai „aducere aminte“.

Acestea toate însă, sînt o piedică puțin însemnată pentru întinderea limbii literare în Basarabia.

Basarabenii n'au limbă literară. Din cauza asta

n'au nici o apucătură, cu care trebuie luptat. Ei n'au decît de învățat limba literară, pe care le-o vom pune noi la îndămină.

Peste munți lucrurile stau altfel.

Acolo există o limbă a oamenilor din orașe, o limbă scrisă, care se deosebește de limba din Regat. Ei au forme datorite influenței germane și școlii latiniste,—acele forme, pe care le-a combătut cîndva Maiorescu și care n'au dispărut de atunci cu totul. Dar acestea vor dispărea cu vremea. Acolo nu este nici o clasă de oameni, care să țină la ele. Acolo nu este nici o clasă, care să facă din germanism ori „latinism“ o distincție, un semn caracteristic de aristocratism,—cum e cazul cu franțuzismul claselor noastre de sus.

Acolo e generală dorința de a lepăda germanismele și latinismele și a întrebuiți limba noastră literară. Limba scriitorilor de samă din Ardeal, aproape nici nu se mai cunoaște că e „ardeleană“. Și Goga nu e sigurul care are o proză curată, lipsită de orice urmă provincială.

Așadar, Ardealul, unde există o variantă a limbii literare, dar nesusținută de nici un snobism, și Basarabia, unde nu există nici atîta, nu vor forma nici o piedică în purificarea și unificarea limbii literare.

Rămîne franțuzismul lingvistic al claselor noastre de sus, care însă, cum am văzut mai sus, va dispărea treptat sub dubla influență a „țărănismului“ ascendent și a imixtiunii în viața noastră a Romînilor de peste Prut și Carpați.

Vorbim, bineînțeles, de „franțuzisme“, adică de cuvintele inutile, și nu de neologisme, adică de cuvintele care denumesc ideile și lucrurile nouă introduse din Apus. Neologisme vom mai introduce. Și cu cît vom introduce mai multe, cu atît mai bine, căci numărul lor arată cantitatea de cultură străină împrumutată din Apus. Iar aceste neologisme nu vor putea fi luate decît din franțuzește, fiindcă, din atîtea cauze, din toate cauzele, cultura noastră se împărtășește din cultura europeană sub forma ei franceză.

Ortografia și unitatea limbii

Lipsa noastră de maturitate culturală se manifestă nu numai în lipsa unei limbi literare fixe, ci și în lipsa unei ortografii unitare.

Nici în vremea literelor cirilice, nu am avut o ortografie fixă. Ortografia varia dela un scriitor la altul. După introducerea literelor latine, a început un haos în scrierea limbii, care n'a încetat cu totul nici până astăzi. Greutatea de a adapta alfabetul latin la sunetele limbii române, tendințele linguistice datorite curenților politiconăționale, ignoranța, arbitrarul personal sau de coterie, etc., au dat naștere la tot felul de ortografii.

Ne existînd o singură ortografie dela care orice abatere să fie un semn de incultură, neștiința nici unui sistem ortografic din cele dominante nu putea trece drept o rușine, un lucru infa-

mant, într'o țară unde era o așa anarhie ortografică. La rigoare, agramatul putea beneficia și el de dreptul de a avea o scriere personală.

Mulțimea ortografiilor e și ea o cauză de diversificare a limbii literare.

Limba literară, e, afară de unele excepții, limba scrisă. Iar limba scrisă e o limbă alcătuită din imagini vizuale. Cînd cetim, noi nu percepem sunete, ci imagini vizuale. Și nu imagini de litere, ci imagini de cuvinte întregi. Noi cetim cel puțin un cuvînt *deodată*. Cetirea noastră este ieroglifică. Numai cînd învățăm cetitul, cetim litere și silabe. Mai tîrziu, cuvîntul scris e un tot, o imagine, o ieroglifă. Figura lui e semnul unei noțiuni. Un cuvînt e un desemn. Același cuvînt, ortografiat deosebit, e reprezentat prin desemne variate. Cuvîntul „țară“, după diversele ortografii romîne din trecut, putea fi scris: *tierra, țerră, țeră, țară*, etc.

Așadar, cu fiecare sistem ortografic, limba romînă scrisă căpăta o altă fizionomie. Același text, transcris în cinci ortografii deosebite, dădea cinci variante de limbă scrisă. S'ar putea zice cinci variante dialectale ale limbii în imagini vizuale, adică ale limbii literare.

Comparați acest vers din Eminescu :

„Adi vedu dein a ta vorba
ca n i me intiellegi“,

scris într'o ortografie etimologică temperată—cu același vers scris fonetic, și veți vedea că Eminescu devine *altfel*.

Se va înțelege și mai bine ceiace voim să arătăm aici, dacă vom ortografia altfel cuvintele unei limbi străine, pe care, ne vorbind-o, ci numai cetind'o, o posedăm mai mult ca limbă citită, ca alcătuită din imagini vizuale. Iată două versuri din Leconte de Lisle, scrise în ceiace ar putea fi ortografia fonetică franceză :

„Sou la nu le van ki roul
„Mugi com un troupo de boeu“.

Acum, deosebiriile de azi în ortografia română nu sînt ca altădată. Ele sînt foarte mici. Dar în măsura în care sînt, ele dau aspecte deosebite cuvintelor, diversifică limba scrisă, limbă pentru ochi, limbă în imagini. Deosebirile de ortografie rînesc din unitatea limbii literare scrise.

*

Dacă problema ortografiei nu e rezolvită încă, aceasta se datorește într'o măsură oarecare fap-

tului că o sumă de intelectuali se îndărătnicesc să nu adopte ortografia Academiei și faptului că această ortografie nu e bine fixată nici în mintea autorilor ei.

Academia decretează să se pună un accent grav pe toate vocalele accentuate dela sfârșitul cuvintelor mai lungi [decît o silabă, dar de această regulă nu se țin nici acei care scriu „academic“. Apoi Academia cere ca cuvintele „compuse“ să se scrie într'un cuvînt. Dar ea nu ne dă nici teoria cuvîntului compus, nici un tablou de cuvinte compuse. Și atunci care cuvînt e compus și care nu? Atîrnă de concepția, adesea de inspirația fiecăruia.

Acei care nu se supun ortografiei academice sînt fonetiștii. Ei nu înțeleg să scrie pe *î* în două feluri, cu *î* și *â*. Ei nu înțeleg, în schimb, să scrie pe *i* și *u*, fie lung, fie scurt, numai într'un fel: cu *i* și *u* întregi. Ei scriu, unde aceste vocale sînt scurte, cu *ü* și *ï*.

Din toate aceste greutăți, se pare că una este eliminată. Anume însemnarea cu accent a vocalelor accentuate dela sfârșitul cuvintelor. Nu pune nimeni accentul. Este și așa de inutil! S'a zis că e o ușurare pentru străini. Dar scrierea unei limbi nu poate fi determinată de considerația u-

șurinței cu care va ficetită de un străin. Nici o scriere din lume nu e alcătuită cu acest scop. Și dacă ne-am conduce de acest criteriu, ar trebui să punem accentul pe orice silabă accentuată, ca în grecește.

Insemnarea scurtată a lui u și i, scumpă fonetiștilor,—are tradiția în sprijin, și asta e ceva, dar semnele scurtării împestrițiază inutil scrierea. Românul cetește dela sine scurt sau lung. N'ar fi decît un singur argument, acela adus în favoarea accentului de pe vocala ultimă accentuată, ușurință pentru străini. Dar cum argumentul nu e valabil în privința accentului, tot așa nu e valabil nici în privința semnului scurtării.

În privința lui â au dreptate fonetiștii. Mai înainte tradiția lor : lupta pentru î în contra lui â e o veche și scumpă revendicare fonetistă. Dar argumentul principal este că litera [nu are alt rol decît acela de a însemna un sunet și că același sunet trebuie însemnat cu aceeași literă. Sînt ortografii, ca cea franțuzească, în care un sunet e reprezentat în mai multe feluri. Aceasta este o greutate, care se explică prin faptul că pronunțarea a evoluat, dar scrierea nu. Și acum obișnuința, tradiția, etc., se opun la conformarea serierii cu pronunțarea. Dar noi, care avem libertatea de a *decreta*, pentruce să decretăm

două semne, *î* și *â* . pentru același sunet ? S'a zis că pentru a evidenția în cuvântul *Român*, originea romană. Dar *Romîn* nu e destul ? Acel *î* nu reprezintă el evoluția de două mii de ani a poporului, a limbii, a caracterului ? Este evoluția, progresul, un lucru rușinos ?

Noi credem că dacă Academia va ceda, și în teorie, în privința accentului de pe vocala ultimă accentuată, dacă ea va admite un singur *î*; dacă fonetiștii vor renunța la *ü* și *ÿ* (scurte) și dacă se va ajunge, lucru mai greu, la fixarea cuvintelor compuse, vom putea avea, în sfârșit, o ortografie rațională, unitară,—o unificare a limbii române în imagini.

Cultură pentru popor

Este veche cererea unei literaturi pentru popor. Sînt mai mult de patruzeci de ani de cînd a reclamat-o Titu Maiorescu într'o pagină celebră — ca o răsplată pentru munca celor care sînt în spinare tot edificiul civilizației noastre. Și de-atunci încoace toți acei, care au adus incriminări organizației noastre sociale, au depîns lipsa literaturii pentru popor, dar literatura asta n'a apărut. S'au făcut cîteva încercări, dar foarte timide, fără multă stăruință, fără desulă pricepere și mai ales fără încurajare.

Literatura pentru popor nu trebuie să fie numai Alexandru-Machedon și Til Buhoglindă. Astea pot fi introducerea, ca să prinzi poporul.

Literatura pentru popor, fără a fi subțire, de analiză psihologică modernă ori de stilism, trebuie să fie literatură bună, serioasă, plină d:

probleme sufletești, de zăgrăvirea instructivă a diferitelor medii și să dezvolte gustul estetic spre literatura din ce în ce mai înaltă. D-l Beldiceanu ne vorbea într'o schiță, publicată în „Insemnări Literare“, de minunatul țăran basarabean Moș Codreanu, care citește pe Tolstoi, pe Maupassant (în traducere rusească), etc. De ce nu?

Moș Codreanu e un exemplar de lux, de sigur, dar e țăran—și experiența este concludentă. Un țăran poate evolua, în priceperea și gustul lui, până la scriitori universali ca Tolstoi și Maupassant. Nu rămîne etern la Alexandru Machedon.

Acum, cînd i se dă țăranului vot și pămînt, trebuie să i se dea și cultură și deci instrumentul de cultură cel mai potrivit, literatura.

Este de datoria păturii culte romînești să pună la îndămina țărănimii această literatură, alcătuită din opere originale și din opere străine traduse, potrivite scopului.

Fără cultură—votul și pămîntul nu însemnă nimic. Votul și pămîntul sînt mijloace, condiții, nu scop. Scopul este sufletul, este: mai multă lumină, mai multă conștiință, mai multă frumuseță morală, mai mult *omenesc*!

*

Prima operă, care ar trebui de pus în mîna poporului, e Biblia. Biblia este, în adevăr, *Cartea*, cartea prin excelență, cartea cărților. Biblia este mai presus de orice altă operă. Ea sfidează orice clasificare literară. Ea nu e nici lirică, nici epică, nici dramatică, nici descriptivă. Ea nu e nici clasică, nici romantică, nici realistă. Ea e în afară de școli și de genuri (deși le conține pe toate), pentru că e quintesență de umanitate. Ea e întotdeauna nouă cași ceiace e etern în sufletul omenesc.

Biblia e literatura nediferențiată, minunat potrivită pentru poporul dela țară, care e umanitatea nediferențiată. În Biblie e literatură, e filozofie, e istorie, e morală. E răspunsul natural și spontan al sufletului omenesc la toate întrebările puse de natură și de viață.

Inceputurile unei culturi adevărate la un popor — și noi sintem încă în stadiul inceputurilor — nu se poate face mai bine decît prin Biblie. Așa s'au petrecut lucrurile la popoarele de profundă cultură sufletească. N'o fi răspîndirea Bibliei cauza pentru care poporul englez stă în fruntea culturii morale, dar nu se poate trece ușor peste faptul că cel dintăiu popor din lume

e cel mai mare cetitor al Bibliei. Cauză sau efect, lectura Bibliei e legată cu superioritatea acestui popor.

Dar Biblia nu are numai un rol moral. Ea are și unul cultural și unul pur estetic. Lectura acestei cărți profunde și multilaterale stârnește în popor interese intelectuale și nevoi estetice, pe care apoi le satisfac operele științifice și literare laice. De aceea literatura cultă nu este nicăiri așa de răspândită până în straturile cele mai de jos, ca în țările protestante, unde Biblia e cartea fiecăruia.

Răspîndirea Bibliei se impune așadar cu toată necesitatea, ca cel dintăiu pas deciziv spre o literatură pentru popor. Cartea sfântă trebuie însă tradusă din nou, de scriitorii cei mai buni sau cu ajutorul lor. Vechile traduceri nu mai pot sluji. Au și greșeli, și apoi limba lor, desigur foarte venerabilă, e prea veche ca să mai poată fi înțeleasă bine. Traducerea, pe care o dorim, trebuie făcută într'o limbă pură, cât mai populară și cu un pronunțat parfum arhaic. Traducerile nouă existente sînt o blasfemie. Cartea eternă e pătată de expresii de bărbierie și de subprefectură.

Dar o Biblie bine, frumos și cuviincios tra-

dusă, n'ar fi de folos numai pentru popor, ci și pentru tot omul cult, ca un izvor de plăceri curate și de meditații. Ar fi de folos și pentru scriitori, ca izvor de inspirație și ca rezervoriu de expresii, de comparații, [de metafore, de apropieri minunate. În scrisul oamenilor din țările unde Biblia se cetește, reminiscențele biblice dau o savoare deosebită stilului literar.

*

Cînd se pune problema unei literaturi destinată poporului, trebuie să ținem samă de mai multe considerații.

Prima, e natura scriitorilor, pe care îi punem la îndămina poporului.

Dintr'un anumit punct de vedere, scriitorii se pot împărți în două categorii. Scriitori pentru care viața este o priveliște și care o redau din punct de vedere al culorii și al conflictelor sufletești—și scriitori, pentru care viața are, mai înainte de toate, un înțeles moral și care o zugrăvesc mai ales din punct de vedere al luptei dintre bine și rău.

Prima categorie de scriitori, se găsesc mai ales în literaturile sudice. A doua, mai ales în cele nordice. Ar fi deosebirea dintre Flaubert sau d'Annunzio și George Elliot sau Björnson.

Ar fi, la noi, deosebirea dintre un Dimitrie Anghel și un Agirbiceanu.

O literatură pentru popor ar trebui alcătuită mai ales din scriitori de categoria a doua, străini și naționali.

Operele de pură contemplație și analiză cer dela cetitor o mai mare deprindere artistică. Altfel, ele nu pot realiza cultura morală a poporului de jos, care are atîta nevoie de ea. Adresîndu-se mai ales plăcerii simțurilor și imaginației, operele din categoria aceasta pot produce mai degrabă efecte contrare culturii morale directe.

Operele de felul acesta n'ar putea intra într'o bibliotecă pentru popor, decît mai tîrziu, cînd, bine și cum trebuie înțelese, pe lingă plăcerea estetică, ar aduce și folosul moral pe care îl aduce, indirect, frumosul.

Deocamdată, o literatură pentru popor ar trebui alcătuită din operele care idealizează viața de familie, munca, cinstea și celelalte virtuți menite să înalțe poporul român pînă la nivelul popoarelor, pe care cu drept cuvînt le admirăm pentru cultura lor morală.

*

Dar poporul nu are nevoie numai de literatură. Trebuie să i se dea și știință.

Intrebările cele mai principale, pe care și le pune omul din popor și la care trebuie să-i răspundem științificește, pentru a alunga basmele și superstițiile, cu care-și răspunde el singur, sînt relative la țara pe care o locuiește, la trecutul neamului din care face parte, la cerul pe care-l privește și la țările și popoarele care se întind dincolo de hotarele neamului său.

Așadar, printre primele cărți de știință pentru popor, ar trebui să fie o geografie a țării, o istorie a neamului, o astronomie și un tratat geologic și geografic al pămîntului.

„Geografia” ar arăta forma țării, întinderea ei, munții și apele, orașele însemnate, porturile, deosebitele regiuni ale Romîniei cu locuitorii lor. Toate acestea popular, concret, cu figuri, fără nici o pretenție „științifică”, cu descripții colorate, cu comparații izbitoare, cu anecdote atrăgătoare și elucidante.

„Istoria Romînilor” pentru popor ar trebui scrisă ca o povestire colorată, ca un roman palpitant, cu peripecții. S'ar arăta cînd, pentruce și de unde au venit Romîni, cum au trăit aici dealungul vremii, cu cine au venit în atingere, cu cine s'au bătut, ce domni însemnați au avut, sub ce stăpîniri vitrige au stat, cînd s'au înființat unele orașe, etc.

„Astronomia“ populară ar avea de scop să arate ce e soarele, ce sînt stelele, mărimea lor în comparație cu pămîntul, distanțele dintre ele, depărtarea lor de pămînt, înrudirea lor cu pămîntul prin compoziția chimică, legătura dintre pămînt și lună, etc.

„Geologia“ și „geografia“ globului, ar fi o istorie populară a pămîntului și o descriere a stării lui actuale cu tot ce se află mai însemnat pe el. S'ar arăta, popular, cu comparații și cu imagini clarificatoare, trecerea pămîntului dela starea gazoasă la cea ligidă și apoi solidă, formarea munților, cauza cutremurilor, structura scoarței, resturile fosilizate de ființi dispărute, continentele și mările actuale, cele cinci rase de oameni, starea lor de sălbătăcie sau civilizație, țările principale de pe glob, orașele mari, vietățile și arborii de aiurea, proveniența produselor coloniale, orașele însemnate din lume...

Tot aici s'ar putea introduce și cîteva explicații populare ale celor mai însemnate fenomene meteorologice.

Aceste patru cărți, scrise de oameni care cunosc perfect științele respective precum și nivelul intelectual al poporului, felul imaginației lui, materialul lui aperceptiv, — aceste patru cărți fru-

mos tipărite, ilustrate bogat, estene, răspindite în sute de mii de exemplare, ar face pentru cultura intelectuală, și deci morală, a poporului mai mult decît toate cărțile și broșurile de „popularizare” scrise aiurea pentru alte popoare, cu altă mentalitate, cu alt nivel cultural și traduse, la noi, „pentru popor”.

Dar cărțile, literare și științifice, nu sînt deajuns. Mai trebuiesc și periodice pentru popor.

Necesitatea unei publicații periodice pentru popor — ziar sau revistă — nu mai are nevoie de nici o argumentare. De altmintrelea, ziare pentru țărani am avut mai întotdeauna și avem și astăzi.

Dar n'am văzut niciodată ziarul ideal, care să răspundă la toate necesitățile sufletești ale poporului și la toate necesitățile, pe care trebuie să le creăm în sufletul poporului.

Ziarul la care ne gîndim ar trebui să dea cititorului dela țară literatura și știința, de care vorbeam mai sus. Ar trebui să-i dea apoi, îndrumări pentru viața practică, cunoștinți în privința legislației țării și a vieții politice din țară și străinătate.

Ar trebui să-i dea, însfirșit, o rubrică recreativă, care nu ar putea fi mai bine alcătuită decît din interesante povestiri de călătorie, pre-

lucrate după cei mai buni autori, ea Stanley, Nansen și alții.

Ar fi,— ca să visăm detaliat,— o publicație săptăminală, nici mare, nici mică, care — la ideal— ar conține cîte o nuvelă, o poezie, un studiu de geografie, astronomie sau altă știință, o chestie de agronomie sau medicină casnică, o elucidare a unui eveniment politic, sau o explicație a unei legiuri și, în sfîrșit, cîteva pagini de călătorie. Și ar mai putea fi și altceva..!

Revista ar fi ilustrată, ar conținea calendarul pe săptămîna viitoare, ar da adrese utile, anunțuri potrivite cu nevoile poporului dela țară, etc.

Noi credem că, alătura de bibliotecile populare, de care am vorbit aici, o asemenea publicație, scrisă de oameni care cunosc limba, mentalitatea și nivelul de cunoștinți al poporului, ar aduce un serviciu imens culturii intelectuale și morale a țărănimii noastre. O publicație săptăminală, care se apropia, în unele privinți, de acest ideal a fost „Răvașul Poporului” al d-lui M. Sadoveanu, ajutat de d. A. Gorovei și defunctul Dr. A. Iliescu.

Literatura și femeia

Femeia a format întotdeauna subiectul principal sau cel puțin episodic al celei mai mari părți din literatură. Dar nu despre acest aspect al problemei voim să vorbim aci.

Voim să vorbim despre femeia-om, sau, cum s'a zis, despre femeia cetățeană.

Emanciparea politică a femeii, discutată de mult, rezolvată de o sumă de ani, timid, în câteva țări mai însemnate, începe să devină un fapt care se generalizează. În Rusia, în Germania și — celace este mai important — în Anglia, unde s'a realizat normal, fără revoluție, egalizarea politică a femeii este astăzi un fapt îndeplinit. Femeia este elector și este eligibilă.

În mijlocul catastrofei universale, evenimentul acesta de o unică însemnătate, n'a făcut impresia, pe care ar fi făcut-o în alte momente. Dar chiar și în timp de pace, el nu ar fi fost văzut

în toată mărimea lui. Evenimente ca acestea, ca să fie judecate cum trebuie, au nevoie de perspectivă timpului. Creștinismul, revoluția cea mai mare din timpurile istorice, și care taie în două istoria umană, n'a fost pentru contemporani decât o simplă întindere contagioasă a unei secte oarecare iudaice, mai tenace poate și mai primejdioasă decât altele.

Noi credem că egalizarea politică a femeii este cea mai mare revoluție socială și morală de la creștinism încoace.

Știința ne vorbește de un matriarcat, domnia femeii în gîntă, de participarea femeilor la sfaturile Germanilor lui Tacit, dar afară de aceste amintiri quasi-preistorice și greu de descurcat, femeia a fost întotdeauna în stare de supunere, sexul minor, *sexus sequior*, omenirea de rangul al doilea, un fel de specie animală foarte înrudită cu bărbatul.

Legați acum aceste cuvinte: femei alegător, femei candidat, femei parlamentar, femei ministru, pătrundeți înțelesul cuvintelor, închegați-le în imagini, și veți înțelege noutatea cu nimic asemănătoare a acestei mari revoluții ce se petrece în omenire.

Egalizarea politică a femeii, realizată aiurea pe o scară așa de întinsă, se va face și la noi cu

o siguranță matematică, conform legii cunoscute că tot ceia ce se realizează în Europa pe tărâmul politic, se introduce fatal și la noi. Ba încă credem, că nu vom aștepta introducerea acestei reforme în toată Europa. În adevăr, cînd femeia a fost egalizată politicește în Rusia, în Germania, în Anglia și'n atîtea alte țări, rîndul nostru va veni repede.

Dar în perioada de pregătire pentru primirea și realizarea acestei reforme, vor fi discuții, vor fi lupte. Problema va fi agitată, vor fi prejudecăți de răsturnat, rezistențe de învins. Atmosfera aceasta nu se va putea să nu pătrundă și în literatură.

Vom avea o literatură de revendicări feministe, cum am avut una de revendicări țărănești și de revendicări naționale. Vom avea o literatură de luptă, pentru drepturile femeii, scrisă și de femei și de bărbați.

*

Cum va apărea femeia cetățeană în literatura viitoare a bărbaților? Iată o întrebare, care nu poate fi rezolvată, dar care, totuși, poate ispiti curiozitatea noastră.

Este lucru constatat că femeia provoacă alte

sentimente și e zugrăvită altfel dela o epocă la alta, dela o clasă la alta.

Altă concepție are despre femei literatura veche, alta cea medievală, alta cea modernă. Altă concepție are Creangă, alta Eminescu, alta Paul Bourget.

Și cînd se va face Revoluția cea Mare, cînd femeia va vota, va fi primar, va avea idealuri politice, va fi membru într'un partid, personalitatea ei va fi altfel, impresia pe care o va face asupra bărbatului va fi alta.

Desigur, fondul prim și adînc al sentimentului, „glasul speciei“ își va păstra în etern drepturile lui, va determina întotdeauna purtarea și concepția bărbatului și a femeii unul față cu altul, în ipostasul de „bărbați“ și de „femei“, dar *stilul* purtării lor, *nuanța* concepției lor vor fi de altă natură.

Probabil, poezia misterului, a galanteriei, poezia care rezultă din totala deosebire de viață și de preocupare a celor două sexe, de azi, se va împuțina. În sentimentele dintre bărbați și femei se va amesteca tot mai multă pozitivitate și „seriozitate“.

Va fi un câștig, va fi o pierdere? Atîrnă de concepția fiecăruia, de chipul lui de a privi viața.

Problema, de altminterlea s'a pus și până acum și a tratat-o mai mult decît un scriitor. Unii au făcut variații pe tema fetei „ole blanche”, alții pe tema femeii-savante, alții pe tema femeii din societatea viitoare în romane care zugrăvesc ipotetic viața dela anul „2000”.

În orice caz, femeia schimbîndu-se prin cea mai mare revoluție care se pregătește în viața ei, ea se va reflecta altfel atît în propria ei literatură cit și în literatura masculină, care nu va înceta s'o cînte în versuri și s'o zugrăvească în romane.

*

Emanciparea femeii va avea vre-un efect asupra literaturii feminine? Și ce efect ar putea să aibă? Iată una din multele probleme care se pot pune acum, cînd toată lumea se întrebă ce schimbări va aduce în viața socială egalizarea femeii.

Femeile au produs și până azi destule opere literare. Este drept, că afară de George Sand și mai ales de George Elliot, nici una nu s'a ridicat pe primul plan al literaturii universale. Și chiar aceste două femei, și chiar George Elliot, nu pot sta alături de geniile înfricoșătoare, ca Dante, Shakespeare, Goethe, Tolstói, etc.

Și poate că nici nu este posibil unei femei să se ridice până la gradul suprem al creației lite-

rare. Stăpînirea atotputernică a realității, acel *fiat* dumnezeesc al creatorului genial, poate că întrece forțele unei femei.

Dar viața de până acum a femeii nu a fost proprie pentru dezvoltarea întregii forțe de creație, de care o femeie poate fi capabilă.

Ținută departe de viața grea, aspră, largă a luptei pentru traiu, ținută oarecum în seră, femeia nu și-a putut fortifica și dezvolta toate însușirile sufletești până la maximul posibilității lor.

Eliminați, prin abstracție, zbuciumele ori complicațiile vieții lui Dante, lui Goethe ori lui Tolstoi, lăsați-le numai geniul lor „înnăscut” și veți avea, poate, intuiția operei pe care ei ar fi produs-o în ipoteza aceluia minus de influențe exercitate asupra vieții lor.

În orice caz, seriozitatea, amploarea, diversitatea, complexitatea vieții pe care vor duce-o femeile în vremile ce vin, vor da literaturii lor un coeficient nebănuit.

Adaos : Femeia în literatura română.—

S'ar putea scrie un volum întreg asupra rolului femeii în literatura română. Noi vom schița aici numai subiectul citorva capitole care ar alcătui acel volum.

Mai întâiu ar fi rolul jucat de femei la începuturile culturii noastre moderne. Se știe că la începutul secolului trecut, femeile au fost mai accesibile culturii străine decît bărbații. Cînd se întorc în țară „bonjuriștii“, „duelgii“, tinerii care învățaseră în Franța și Germania, singurul mediu care-i pricepe, e societatea feminină cultă. Ca să nu dăm decît unul din rezultatele însemnate ale acelei comprehensiuni, vom aminti interesul cu care societatea feminină cultă a îmbrățișat cauza literaturii populare scoasă la iveală de Alecsandri. O femeie, Elena Negri, a ajutat mult pe tînărul poet la răspîndirea simpatiei pentru popor în cercurile înalte, a căror opinie era pe atunci determinantă în țară.

Dar capitolul cel mai însemnat ar fi, firește, acela consacrat femeilor scriitoare. Contribuția acestora, începînd cu Ermiona Asăki și isprăvind cu D-ra Alice Călugaru și D-na Hortensia Papadat-Bengescu, este impunătoare. Și uneori această contribuție onorează sexul frumos.

În sfîrșit, un alt capitol dintr'un studiu asu-

pra „femeii în literatura română“ ar putea fi consacrat unor femei, care au avut asupra literaturii o influență indirectă, ca muze ale unor poeți. Voim să vorbim de acele femei care au inspirat pe poeții noștri mai însemnați.

Ar fi vorba aici, ca să dăm câteva exemple, de Smaranda Negri, obiectul „flacărilor“ lui Coșbuc, de Elena Negri, femeia ideală cântată de Alecsandri, de blonda Veronica Micle, care a inspirat unele poezii ale lui Eminescu.

Și probabil, studiul visat de noi, ar mai putea să conțină și alte capitole.

Nouă ni se pare că subiectul este important și atrăgător și ar merita să fie tratat pe larg. Și cum studiul acesta ar fi o gloriificare a femeii, și cum trăim în vremuri feministe, acest studiu ar trebui scris de o femeie.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Prefața	3
Înainte și după războiu	5
Literatura momentului	22
Învățămintele istoriei literare	31
Problema limbii literare	40
Ortografia și unitatea limbii	60
Cultură pentru popor	66
Literatura și Femeia	76

Viața Românească

Revistă literară și științifică

Apare lunar ca cel puțin 150 de pagini

REDACTIA și ADMINISTRAȚIA:

IAȘI, STR. LĂPUȘNEANU 33

Prețul abonamentului este:

IN ȚARĂ:

Pe un an	100 lei
Pe jumătate an	50 „
Un număr	10 „

Pentru Societăți comerciale, financiare și autorități, abonamentul pe un an este de 200 lei.

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	140 lei
Pe jumătate an	70 „
Un număr	14 „